

GDYBY (2578) *cn, pron i pt*

cn (2558), *pron* (2), *pt* (18).

Sł stp notuje, Cn s.v. bym i kiedybych, Linde XVII(XVIII) – XVIII w. s.v. gdy.

I. Spójnik (2558) :

1. Wprowadza zdanie wyrażające okoliczności towarzyszące orzeczeniu zdania nadrzędnego (2434) :

A. Wprowadza zdanie warunkowe: *si Mącz; cum Modrz, JanStat, PolAnt, Vulg; dum Modrz, JanStat; ubi JanStat* (1703) :

*Z trybem warunkowym w zdaniu nadrzędnym [w tym: w antepozycji (607), w postpozycji (425), w interpozycji (90)] (1122) : A gdi by thakowi porządek niebył nieieden by sie waźił thego czoby iemu y drugiemu ku lehkkości y ískodzie beło *ListRzeż w. 20; O iákobych sie fzczeńna znála/ Gdybych twoię przyiaźń miała BierEz S4, B2v, Fv, H4, N4; O wiemci mily iezu tzoby odpowiedział gdy bymowitz vmiál OpecŻyw 23, 14, 81v; ForCnR C3v; PatKaz I 4v, 7, 8; FalZioł V 108v; Gdi był pytan [...] Iakoby miałto mogło dobrze íprawowano być, rzekł/ gdyby wodzowie á íprawce podle praw žiwi byli BielŻyw 8, 14, 22, 41, 57, 72 (9); BielŻywGlab nlb 8; mnodzi ludzie powiadaia by nie mieli zdrowi być gdy by sie nieupijali. GlabGad G8, B8v, C, D3v, E6v, F3 (8); Aleć Płuto, gdyby stracił państwo, W wielkie by upadł ubostwo BierRozm 26, 24; LibLeg 11/12v, 41v, 57, 161, 175; nic by mię stráífno niebyło/ gdy bych miał vpełną nádzieię że ty nieomiefzkałz ná wípomożenie moje RejPs 38v, 63, 77, 86, 119v, 134 (9); ComCrac 16; RejRozpr Fv, F3v, F4v, G, H3v; Nie byłby fwiat ani żywot ale iakies gody Gdy by na nas nie miały przyśc nigdy przygody (marg) Był by fwiat prawe gody bi nie przigody (—) RejJóz 17, F4, H2v, H6, I6v, O6v; SeklKat K3v, N3, Y3v, Y4; RejRozm 394, 397, 399; Rządzać nieyednem powiátem [...] Saffuyacz wielkemi Panftw Kofczelnemi doftoyenftw [...] Toby nicz/ Kiedyby wiernie Tem íaffował/ gdyby miernie RejKup bb5v, c5, e8v, f2, f6v, h4v (18); HistAl C4, C7, D2, K3, K5 (10); MurzHist A3, Ev, G3v, H4v, K2, R3; MurzNT Matth 12/7, Mar 9/41, Ioann 4/48, 18/36, k. 81, 88v, 116; Nye ćyerpyelićby byli ták długo głodu y nyewczefności bez wyelkyey przyczyny/ á gdyby Pan był yednę rzecz powtarzał, KromRozm II d3v; KromRozm III Bv; Diar 28 [2 r.], 34 [2 r.], 41, 53, 60 (16); DiarDop 101 [2 r.], 111 [2 r.], 113, 114; GliczKsiąż F6, G6, L4v, N, P5; LubPs M2 marg, P2v, P4, Z3v, cc4, eev, hh4v; milczeń muśi/ gdy niewie co mowia/ y íamby Sędžia milczał/ gdyby do niego nierozumnym íęzykiem mowiono. GroicPorz 13v, c4, k4, q2, aa3v (9); KrowObr A3, A4, Bv, 67, 187v, 213v, 223v; A ony złote láta práwieby náftáły. Gdyby wżyfcy powinna cnotę miłowáli RejWiz 137v, 5, 49v, 55, 57, 70v (25); OrzList e4; UstPraw K3; RejFig Aa7v, Bb2v; Bo to twoia pocźciwość/ tá twoia chromotá/ Gdybyś był zdrowo vciekł/ wietźzaby íromotá. RejZwierz 5, A5, 3v, 13, 17, 25 (27); BibRadz *4, *4v [2 r.], *5 [2 r.], Num 22/33, Ioann 14/7 (16); OrzRozm Ov, R4, V, V2v; Nieczynili by ínadź tego by od ćiebie przyzwolenia niemieli/ á bo gdy by iny Pan był niećierpiał by im tego. BielKron 392v, 1v, 40 [2 r.], 41, 52, 93v (18); GrzegRóżn L4; KwiatKsiąż B2, C, Fv, F4, G3, N3; Mącz 383b, 397c; OrzQuin C, D2, I4v, 03; Prot B2, D, Dv; SarnUzn C6, Ev, Fv, G5v; SienLek 114, 133, 171, 190, Vv; LeovPrzep F; RejAp 184, Ff; Y náłz íęzyk Polfki rychłoby vrośł/ gdybyfmy sie go rozmiłowáli GórnDworz F8, T4v, Hh7, Hh7v; HistRzym 11v; Słuchay iáko powieda: Íż dobry gośpodarz/ gdyby wiedział ktorey godziny miał by podkopác złodzyey dom iego/ íżby każdy był pilen ná ftraży fwoiey.**

RejPos 346, 34, 40v, 41, 64v, 69 (34); *BiałKat* 271, 328v; poiąłbych y Swinię z obory/ Gdyby dała pieniądze/ do moiey komory. *BielSat* D4 [*idem BielRozm* 31]; *GrzegŚm* 12, 61; *HistLan* B2, Cv, D2v, D3v, F5; *KuczbKat* 1; Y nie mogli bych łmączo vńać/ Gdibych niemiał konwie muńać *RejZwierc* 233, 34v, 43v, 96v, 151, 151v (33); *BielSpr* 26v, 59, 59v, 60, 65; *WujJud* 28, 35v, 41 [2 r.], 52v, 61 (13); *WujJudConf* 64; *RejPosRozpr* cv, c3, c3v; *RejPosWstaw* [41²], [143²]; nigdy bym temu nie wierzył/ żeby tak oni ludzie vczeni mieli fię mylić/ gdy bym łam tego nie doznał. *BudBib* c3, b2v, b3v, *Iudic* 8/19, *2.Par* 6/26 (8); *HistHel* C3; *MycPrz* I B2v, II A3v, Bv, C, Cv (9); iákołzby go byli chwalili/ iáko by mu się byli modlili/ gdy by vphánia w nim nie mieli. *BiałKaz* G2, K2; *BudNT przedm* b2v, cv, c2, c2v, *loann* 15/24 (9); mowá ich gdyby była prawdziwa/ ábo gdyby włáfnie od nich była opifána/ miáłaby w łobie grubá y piłmu s. nieprzyłtoyná niezgodę. *CzechRozm* 146v, 13, 33v, 58, 69 *marg*, 70v (64); *PaprPan* A2, Bv, C3, C3v, Dv (34); *ModrzBaz* 12v, 21, 25, 33v, 37 (20); *ModrzBazBud* ¶ 6v; Wiele by fię innych y ftárych y młódzzych Doctorow przywieść mogłó/ gdy bych fię ná łkrocenie tych ksiáżek nieogládał. *SkarJedn* 73, 20, 62, 102, 110, 130 (22); *SkarŻyw* 2, 15, 25, 87 [2 r.], 100 (24); Był by Polakow Włzewold z Wołyńcy potłoczył/ Gdyby Kázimierz z łwieżym vphem nie przyskoczył. *StryjKron* 230, 385, 607, 632 [2 r.], 667, 677, 707; Trzy rzeczy mi wielkie I. M. zádaie: ktore gdyby prawdziwe były mogły by mię łłufznie w nienawieć taką do ludzi przywozić *CzechEp* 337, [3], 22, 33, 39, 45 (70); *NiemObr* 15, 33, 40, 50, 100 (7); *KlonŻal* D3; *ReszPrz* 48, 98; *ReszList* 155; *WerGośc* 222, 242; *WisznTr* 31; *BielSen* 3; *PudłFr* 57; *ArtKanc* O3v; *BielRozm* 9, 31; złey łławy [...] vść byście mogli gdybyście mieli pewny łpołob obieránia Páná *GórnRozm* A2v, C2v, C4, C4v, D, D4 (38); *PaprUp* F, Fv, F4v, G, G2; *ZawJeft* 40; *ActReg* 87, 104, 160; *GostGosp* 154; Y zle by fie s thá Rzeczápołpolithá działo/ gdyby tylko ná iednego człówieká rádzie y pieczołowánium zołtawác miáła. *Phil* I2, B4, I, I3, R2; *GórnTroas* [3], 39, 62; *GrabowSet* Bv, B2v, D4v, 13, Y2; *OrzJan* 80, 81, 94, 95, 97, 113, 131; *WyprPl* A4v; gdyby [Bóg] zásiadł ná łąd ściśle názyt y furowo z łtworzeniem łwoim/ nie vłpráwiedliwł by fię przed oblicznoścíá iego/ záden żywy człówiek. *LatHar* 158, 165, 244, 250 [2 r.], 330, 513 (12); *KołakCath* Cv; Nie miáł byś zádney mocy przeciw mnie/ gdybyć iey zwierzchu nie dano [*nisi tibi datur*]. *WujNT Ioann* 19/11, *Matth* 11/21, 23, 12/7, 24/22, 43 (32); *WysKaz* 11; prózno by Práwá dáwác/ gdyby ku exequuciiéy nie były przywiedzioné [*nisi executioni debitae demanderentur JanStat* 244] *SarnStat* 190 [*idem* 898], 87, 117, 192, 193, 194 (14); *GrabPospR* K3, K4, L [2 r.], L2v; *PowodPr* 45, 49, 67, 69, 83; wielkie cudá czyni przez nie P. Bog. a iákołzby to czynili gdyby o nas niewiedzieli? *SkarKaz* 636a, 121a, 156b [2 r.], 157a, b, 159b (18); *VotSzl* B2v, Cv [2 r.], C2v, D, D2v, E2v; Rad bym moy oycze, gdy byś ná to chciał zezwólić *CiekPotr* 22, 6, 8, 16, 42, 43 (10); *CzahTr* E3, H4v; *PaxLiz* B3v, B4, C2v; Gdyby w cíele oko chćiało łtać gdzie ręká/ y ięzyk gdzie nogá/ y ręká gdzie zołádek: był by wielki nierzád/ y łprołna łzpetnotá. *SkarKazSej* 677a, 660b, 671a, 674b, 687a [3 r.], 689b, 697a; *KlonFlis* E4v, H3v; *KlonWor ded* **3v, k. **2v, 47, 69; A gdyby fię łtroiła w łtáropolłká łzátę [...] Nie vłzłá by wnet łmiechu/ nie miáłá by łługi/ Nie wywiodł by iey w taniéc *ZbylPrzyg* A3v, A2v.

Połączenia: »gdyby ... dopiero, a dopieroż gdyby« (2 :1): *CzechRozm* 29v; Lecż gdy bych fię Bogá niego záprzáł/ dopiero bych/ w práwe/ łfte/ y wíeczne á wíetłze męki wpadł. *SkarŻyw* 41; A dopieroż

gdyby fię poŝpolitym ruŝzeniem na nieprzyiaćielá puŝćić/ więceyby fię iefzće tą przypowieŝć teraz przywieđiona na nas ŝciaǵáá. *PowodPr* 62.

»gdyby ... tedy(ć)« (148): *PatKaz I* 6; gdyby piękna była dobrymi obyczajmi okraŝzona, á gdyby od dobrich rodziczow poŝła, zdrowa á bogata była, tedyby fię mądry ożenić mogł *BielŻyw* 108, 57; *GlabGad* C3, C5v, D6, E3v, H8v (8); *LibLeg* 11/40v, 85v; *SeklKat* N3; *HistAl* L3, L8v; *DiarDop* 114; *KrowObr* 223, 228v, 239; *BibRadz* II 130c *marg*; gdyby to ná moiey mocy zależało/ tedybychći ie íam íobie wolał dáć á nie brátu *BielKron* 41; *KwiatKsiąǵ* F4, M2v; *SarnUzn* H5v; *RejPos* 17v; *BiałKat* 271; *KuczbKat* 40; Ale gdyby teŝ pomiernie/ poććiwie/ poboŝnie/ á íkromnie czáŝow íwych wżywał/ tedyby y roŝkofznie żyw był *RejZwierc* 157; *BielSpr* 38; *WujJud* 173v, 176; *WujJudConf* 139; *BudBib* b3v, c2v; *MycPrz* II A3, C3v; Gdyby ten wáŝ Iezus był onym záŝlubionym meŝafzem/ y iáko wy mowicie Synem Boŝym/ tedyby on nie był Bogu przeciwny *CzechRozm* 68v; Gdyby ípráwy Boŝe były/ iáko íá ípráwy ludzkie/ tedyćby coŝ było podobnego powieŝći twey. *CzechRozm* 184, 14, 14v, 18, 18v, 29 (66); *ModrzBaz* 30, 69v, 138v, 139; *SkarJedn* 277; *StryjKron* 380; A zwłafzczá gdyby kto rzecz tę wedle pílmá o przyczyńcy náŝzym Iezuŝie Chriŝtuŝie rozumiał bez zmyŝlonego błáǵania gniewu Boŝego/ tedyby iefzće znoŝnieyŝy był ten błáđ. *CzechEp* 187, 7, 14 *marg*, 16, 38, 65 (25); *ArtKanc* E7v; *GórnRozm* C3; *WujNT przedm* 10, s. 140, 237, 342, 532; *SarnStat* 83; *PowodPr* 39; Acz gdyby fię na to y drudzy zgodzili/ tedybym y iá rad zezwolił *VotSzl* D2, Cv, C3, C4v, E3.

»gdyby ... to(ć)« (2): A gdyby fię takie woŝfká náŝły ku onym kthore íá ná nieprzyiaćielá wypráwiony/ toćby były teraz mocne poŝiłki *RejZwierc* 262v; Gdyby vbodzy ludzie pozwawŝy/ á nie wygrawŝy práwá [...] poćić fię záŝię mieli/ y wráćć nakłády: toby záden choć w naywiętŝzey íwey krŝywdzie vbogi/ Páná nie pożywał [!]. *GórnRozm* I2.

»gdyby ... wnet (a. hnet)« (9): *BielŻyw* 119; Ieŝt to dla zbitniey flegmy w takim cíele panuiácej, ktorzi gdyby nie plwali hnet by wpadli w febrę wŝtawicną która z takowego zbitku pochodzi. *GlabGad* C6; *SarnUzn* F3v; *SienLek* 112v; *RejPos* 325; *RejPosWstaw* 42; Gdyby práwem chćiał káráć wnet by Wincentego/ Onego to s Pomrzan (!) ábo więc Glinŝkiego. Wnet byfmy mieli *MycPrz* I B3v; *GórnRozm* G4v; *WujNT Luc* 12/36.

»(a) zwłafzczá gdyby« (5): *MycPrz* II C3v; *CzechEp* 187; *GrabowSet* X; *PowodPr* 83; bylibychmy ku przyięćiu ŝołnierzá y ku rátkunku Rzeczypoŝp: ípoŝobnieyŝy/ á zwłafzczá gdybychmy záwŝze mieli pewne Rotmiŝtrze w Koronie *VotSzl* E2v.

Spójnik „gdyby” poprzedzony innymi skłádnikami wypowiedzenia (80) : kthorzi gdi bi nyemyely wolno yezdzycz pozyemy w. m. obrazyło bi ízye them przemyerze kthore yem K. m S Czefŝarzem ye⁸⁰ mcziá Tv- reczkyem y s. m. ma. *LibLeg* 11/153v; *MurzNT* 28v; *Diar* 60; *GliczKsiąǵ* D3, O4; Snadŝ ná íproŝnego Oŝlá gdyby gi [złoto] wložono/ Y temuby pocććiwóŝć z dáleká czyniono. *RejWiz* 96v, 108v; *RejZwierc* 25v, 129v, 136; niezgodámi wielkimi íámi Grekowie gdyby fię zwalczyli/ on by na nię [!] ípracowane á ludzká pomocá opuŝczzone vderzył *BielKron* 240; *KwiatKsiąǵ* P2; *SarnUzn* G3v; *HistRzym* 4; *RejPos* 279, 312; *WujJud* A3, 44; *WujJudConf* 210; *PaprPan* P2v; *ModrzBaz* 89v, 94; *SkarJedn* 58, 62 [2 r.]; dziwuie [!] fię íŝ to czyniŝz/ co gdyby inne drugie czyniły/ bez przygány by być niemogły. *SkarŻyw* [197]; *CzechEp* 21, 64, 125, 154, 296 (7); *NiemObr* 17, 46, 94, 110;

ReszPrz 107; *GórnRozm* F4v, M3; *ActReg* 129; *Phil* F, K3; *OrzJan* 18, 23, 108; *WujNT* 20, 133, 439, 625, 661 (6); *SarnStat* 106, 1263; *PowodPr* 83; *VotSzl* C4v, D3, E2v; *CzahTr* Iv; *SkarKazSej* 674b.

Połączenia: »gdyby ... ażciby« (1): Co gdyby fie ták wyznawáło/ y ták temu wierzyło/ áłzciby rzecz cáła bylá. *CzechRozm* 65.

»gdyby ... tedy« (18): *BibRadz* *3v; Táki gdy by był tedy pewnie/ lepiej by wto był vmiał vgodzić *BiałKaz* H2; *CzechRozm* 29, 70, 70v, 78v, 107v (9); Co gdyby iefzcze rozumieli o fámym Iezušie Chrištušie człowieku [...] tedyby iefzcze znośnieyfzy był ten błąd. *CzechEp* 187, 277; *WujNT* 97; *PowodPr* 39; *VotSzl* C2v, D3, D3v.

»gdyby ... toż« (1): Co gdyby fie wprzod wfyżtko z nimi mowiło y porządnie rozebráło: tożby dopiero zofobná do Páná Iezufá przyftąpić/ y o iego też vrodzeniu/ czálie/ y mieyfcu mowić *CzechRozm* 70.

Fraza: »gdyby nie to« (1): Timebant insidias alioquin persequuti fuissent longius hostem, Obawáli fie zdrády/ gdyby nie to puściliby fie byli dáley zá nieprzyiacielem. *Mącz* 379d.

Z trybem oznajmującym, rozkazującym lub bezokolicznikiem w zdaniu nadrzędnym (też z elipsą czasownika) [w tym: w antepozycji (293), w postpozycji (112), w interpozycji (39)] (443): Będziefz fie we mnie kocháłá/ Gdy by mię doobre [!] poznáłá. *BierEz* B4, F3; *TarDuch* D2v; gdyby mamka/ albo biegunkę/ albo zapiekłość żywota cierpiała/ á na to lekarztwa pożywała. Lepiej iefth aby inśza dziecę trzymała *FalZioł* V 37, III [3], V 36 [2 r.], 99; *BielŻyw* 90; *GlabGad* H7v, K8v; *MiechGlab* *2; gdi bi thego posflowye pana Voyewodzyny dowye- dly yfch bi kyedi bil wydzyan od kogo v volofchech nyethilko the svmme okthoram go pan Voyewoda Wyno- wal traczyzc chczyal. Alye y mayethnofczy fśwoye y gardlo pod karanye náfche poddawall. *LibLeg* 11/159, 6/116v, 10/153v, 11/77, 185v; *ComCrac* 20; *RejRozpr* C2v; *RejJóz* F4v, N7; *RejKup* g7, z8v, dd4, Eev; *HistAl* G6; *MurzHist* G4; *MurzNT* 58v [2 r.], 76 [2 r.], 93v, *Mar* 13/28, 29 (10); *Diar* 52, 54; *DiarDop* 102, 110; *GliczKsiąż* B8, I8v, L2, L7, N4; biorą fspadek po Dźiádu y po Bábie z drugimi Dźiedzicmi/ thyle ile Rodźicy ich mieli brác gdyby byli żywi. *GroicPorz* ff4, f4v, k, k3v [2 r.], k4, x2 (20); *RejWiz* 14, 52, 59, 71v, 133, 194v; Gdyby kto kordá dobył przed náłzym Rycerzem/ táki w łáfce Rycerzowey *UstPraw* D4, A2v, A3, A3v, B, C4 (31); *RejFig* Bb5, Dd2v; *RejZwierz* 9, 10, 74, 105v, 106v, 137; Ale gdyby mąż dowiedźiawfzy fie bronil iey tego/ wniwecz obroci flub iey w ktory fie wdáłá *BibRadz* Num 30/9, Ez 18/10; *OrzRozm* B3v; gdy by człowiek po złym vczyunku vciekl do kościołá/ nie wydáwác go. *BielKron* 165v, 169, 216, 465v; Błogosławione będą Rzeczypośpolite/ iefliże ie miłofnikowie mądrości rządźić będą/ albo gdy by ich rzańcze rozmiłowali fię mądrości. *KwiatKsiąż* F3v, G4; *Mącz* 77d, 341c; *Prot* B4; *SienLek* 186; *LeovPrzep* Av; *RejPos* 8, 20, 34v, 57v, 59v (11); *BiałKat* 291; Bo gdyby nie to było ftárcá rátowáło/ Niewiem komu na fwiecie gorzey fie sftać miáło. *HistLan* F, F5; To iefť ziemiá obfita gdy by miáłá ludzi *RejZwierc* 241 v, 194v, 248; *BielSpr* 50v; *WujJud* 216; *RejPosRozpr* cv; vczynifz/ y rozładzifz slugi tve/ oznaymufc niezbożnego. (marg) Włá. niezbożniáfc niezbożne⁶⁰. gdyby ták náłz ięzyk zniośł. (-) *BudBib* I 189d, Ez 18/24; *MycPrz* I B2v, B3v, II B4; *BiałKaz* Iv; zdrowia fwego/ wydác na mięśnie/ iz ták rzekę/ iátki/ gdyby ták byłá wola Boża/ nie záłuyćie. *CzechRozm* A8v, 28v, 87, 91, 127v, 173 (11); *Paprpán* X2v, X3v; *ModrzBaz* 3, 59, 73, 78v, 92, 96; *SkarJedn* 5, 55, 67, 136, 371; *SkarŻyw* 118, 162, 312, 457, 504,

538; *ZapKościer* 1580/14, 1582/31, 1586/64, 1588/77v; *CzechEp* 105, 161, 201, 339; Teraz łye o Płkow boiał: Płkow mu w głowie cwałł: Widząc że wzyftko ftrácił/ gdyby Płkowá ftradał. *KochJez* B; *NiemObr* 25, 93, 178; *ArtKanc* R19; dla wielkiej fwobody siłá Pańftw vpádło/ ktore trwác mogły gdyby były pomierná Wolność záchowác chćiały. *GórnRozm* Bv, C3, I; *ActReg* 9, 51, 125, 168; *GostGosp* 94, 108; Szwiec nie może cále fwego rzemieřłá odpráwowác/ gdyby rázem chćiał być y Szewcem y Bárwierzem: Tákże też Bárwierz w rzemieřle fwym ofzukan być muři/ gdyby fie chćiał wćzyć rzemieřłá Szewřkiego. *Phil* S2, K2; *GrabowSet* F3v, Q3; *OrzJan* 13; *WyprPl* A3v; GDybych mowil ięzykámı ludzkımı y ánielfkımı/ á miłóřibych nie miał; sftálem fię iáko miedź brzákáiaća/ ábo cymbál brzmiácy. *WujNT* 1.Cor 13/1, *Matth* 18/19, 21/21, *Luc* 16/30, 1.Cor 12/19, *Hebr* 11/32 (9); *WysKaz* 11; widząc byđź fzkodę wielką co vpádło, iefcze więtfzą, gdyby wzyftko zginęło, zebráli zás tē które mamy odrobiny ięzyká Láćinńkiego, y do potomnych podáli. *JanNKar* C2; *SarnStat* 156, 321, 432, 502, 504 (45); *PowodPr* 53; *SkarKaz* 41a, 44b, 159b, 550a; *CiekPotr* 47, 79; *SkarKazSej* 694a; *GosłCast* 29; *KlonWor* 13; *PudłDydo* B2v.

Połączenia: »gdyby ... tedy« (120): *MetrKor* 34/134v [2 r.], 135 [4 r.]; iefłli ony węzły iakoby żółte będą/ thedy Syny znamionuią, á gdyby białe/ tedy dziewki. *FalZioł* V 35, I 22a, 57b, 87a, 155b, IV 5d (17); *GlabGad* E8v, L7; *MiechGlab* [90]; *LibLeg* 6/118; *MurzNT* *Matth* 24/15; POwod gdyby pozwawfzy kogo/ łam nieftánał/ tedy on rok tráci/ ná ktory pozwał *GroicPorz* f2v, zv, bb4v; gdyby kto był trzy rázy w Sądzye ofkárzon o złodzyeyftwo/ tákowy choćby wroćil ono co weźmie/ tedy iednák ma być nieřławnym *UstPraw* I3v, Av, A4, C2v, I2v, C3 (17); *BibRadz* *Lev* 4/3, *Deut* 18/6; *SienLek* 125; *RejPos* 89v, 129v, 152v, 230; *MycPrz* I C4v; *CzechRozm* 56, 66, 100v, I29v, 189v, 205v; *ModrzBaz* 96; Gdibi Andrafz nyewykupel ty wloki wyefterzi lata, tedy vcziwy Ian skiba bęndze powynyen vřziwacz ty wloky *ZapKościer* 1584/48v, 1580/5v, 1584/48 [2 r.], 48v, 1585/57, 57v (17); *CzechEp* 15, 269, [386]; Gdyby fie co miało płowác w folwárku/ tedy to przedác lepiej *GostGosp* 26, 112, 122, 158; *SarnStat* 14, 47, 65, 129, 151 (33).

»a to gdyby« (3): te^{go} fie maia napijać ci ktorzy by thy choroby mieli/ á tho gdy by w łobie gorączki niemieli *FalZioł* I 40d; A poniewafz ták iefł/ iáko mowię/ á což tego iefł zá potrzebá cudow fie domágác [...] á nimi chćieć Zbor wielki zgromádzác? ktory/ to pewna/ iáko fie cudámı zbierze/ tákże fie też zás drugimı pętko rořprořzy: á to gdyby cudá na cudá przyřfzły. *CzechRozm* 189v; *CzechEpPORz* *3v.

»a zwłaszcza gdyby« (8): *BielŻyw* 133; obwiniony może fię wypráwić godnymı řwiádkı/ iz niewinien tego vczynku/ á zwłáfczá gdyby przy nim rzeczy krádzionyey niezáltano. *UstPraw* 13, A, Bv, H4v; *RejPos* 253; *CzechRozm* 50; Naprzod tedy izby do tego fkárbu Rzeczypořp: chowánia/ pewnego mieyřcá y wárownego było potrzebá/ tedy nie rozumiem řnádnieyřzego nád Ráwřki/ Wářzáwřki ábo Tykoćinńki zamek/ á zwłáfczá gdyby iáką municyą vfortyfikowány iefcze był *VotSzl* D4v.

Z niezwykłą formą orzeczenia w zdaniu podrzędnym [praes (1), fut (1), z końcówką trybu warunkowego -by (1)] (3): Alie gdi by/ człowiek prawiy Zdobrey wiary takie/ řprawy Czyni wiernie ku czczy twoiey [...] Wiele łobie pomoc może *RejKup* r2; gdyby ktory řzláchćic ktoréykolwiek

condytiiey będący/ śmiałyby gwałtem y mocą dom czyy náiechác álbo naiśc [...] tákowy [...] ma vtrácić dobrá ktore trzyma *SarnStat* 1169.

Połączenie: »gdyby ... tedy« (1): gdy by ktho thego slyadu nyebądzye mocz odprawycz thedy thaky wřyczka skodá ma oprawycz y zaplaczycz *MetrKor* 34/134v.

Spójnik „gdyby” poprzedzony innymi składnikami wypowiedzenia (32) : Kthore [wiersze] gdyby kto z na- bożeńłhwem raz przez dzień mowił/ tego dnia złą łmierciá zginác nie może *TarDuch* E3; kamień kokofzy [...] w żoładkoch Kapłoniech nalezion bywa. Gdy kogut po trzech leciech bywa okapłoniony/ albo oprawiony/ á po okapłonieniu gdiby przez łiedm lat był żyw. *FalZioł* IV 47d; *GliczKsiąż* B5, I3v, L7; A na wtorey męce gdy by nie zeznał/ ále sítale przal/ iuż trzeci raz niema być męczon. *GroicPorz* ii3, hh4 [2 r.]; *BibRadz* 2.*Esdr* 9/29; *BielKron* [332²]v; *BudBib* 2.*Esdr* 9/27; *CzechRozm* 231; *PaprpPan* Dv; Co fię łácno łpráwi/ iefliby łápácze wrzędow przygáná iáká karano/ á bogáctwá gdyby w mnieylzey wadze były. *ModrzBaz* 82; *ZapKościér* 1580/13v; *CzechEp* 67; *NiemObr* 43; *BielRozm* 30; *GórnRozm* G4; Azaż łámo przyrodzenie was nie vczy/ iź mąż gdyby włofy zápułzczał/ ielt mu ku zelżywości: lecz niewiáłtá iefli zápuści włofy ielt iey ku chwale *WujNT* 1.*Cor* 11/14, *Ioann* 21/25; *SarnStat* 327, 545, 766, 845, 981; *PudłDydo* A4.

Połączenie: »gdyby ... tedy« (5): Sędzia gdy by niebył ná then czás domá/ á przytráfiłá by fye táká łpráwá o złoczyńłtwo/ tedy Miefzczánie [...] obieráią Sędzię *GroicPorz* m4v, m3; *UstPraw* E4v; *BudBib* *Dan* 1/10; Czego gdyby łtroná nie vczyniłá tedy iuż wieczna bálnniciia ma ná niéy zołtác. *SarnStat* 875.

Zdanie nadrzędne wprowadzone przez spójnik „by”, lub złożony z partykułą -by w drugim członie (41) : *BierEz* N3v; *BielŻyw* 6; *RejPs* 63; Iedno ołtrzeż miły panie bych nie zbłádył y ia Gdy bych fię iey namowić dał *RejJóz* F6; *MurzHist* Ev; *Diar* 27, 30, 39, 68; táká zmowá byłá/ áby go wyzwolił z rękoiemłtwá gdyby w nim więcej niechciáł być. *GroicPorz* r3v, cc4, iiv, kk2v; *RejWiz* 142; *RejZwierz* 2v; *BibRadz* I 1a marg; *OrzRozm* L2v, T2v, T3v; *GórnDworz* I4v; *BiałKat* 198v; *HistLan* C4; *RejZwierz* 192v; gdyby niełtáło potomłtwá Sálomonowego [...] żeby z Nátáná brátá ięgo potomłtwo ná łtolicy Sálomonowey všiáđło. *CzechRozm* 150, A3v, 158; *NiemObr* 24; *ModrzBaz* 79v; Tedy łrodze Rápłanowi [!] zákalał/ áby nikomu poki on żyw/ cudá onęgo niepowiádał: boiác fię áby prze ono co fię złtáło/ ludzká fię chwałá wewnátrz nie łkáził/ gdyby zwierzchu wielki v ludzi był. *SkarŻyw* 497, 482; *Phil* F2; *OrzJan* 95, 134; *SkarKaz*)(2v, 422b; *KlonWor* 42.

Połączenia: »a to gdyby« (4): rozumieć trzeba iżeby fię woda w lembikhu [!] niewznołiła kthora iefłth miedzy zioły/ á to gdyby fię alembik zagrzał barzo. *FalZioł* II 2a; *SienLek* 11; *CzechRozm* 212v; na to też vcźnie łwe ná łwiát połłał/ áby oćieć [!] ięgo z tąd był vwielbion: á to gdyby oni łzedłzy owoc obfity przynieśli. *CzechEp* 118.

»zwłászczá gdyby« (1): Włzedwřy tedy wradę/aby się to dalei nie rołsláwiłó/ zwłázczá gdyby dłużyi trfál wmięście tak zácnem/ kazali⁸⁰ wieśc do Citadelle miałteczka *MurzHist* T3v.

a. Wyraża warunek wyłączny i pożądaný: *byleby*; *dummodo* *Modrz*, *JanStat*; *si* *Modrz*, *PolAnt*; *modo* *Modrz*; *utinam* *PolAnt* (48) :

Z trybem warunkowym w zdaniu nadrzędnym [w tym: w postpozycji (10), w interpozycji (1)] (11) : *RejZwierc* [193]v; Radby złodziey to łtánowił gdyby go włuchano [...] áby Woytá/ y Burmiłtrzá dáley nigdy nie było *SkarJedn* 298.

Połączenia: »gdyby jedno, tylko« (5 : 3): POznałem czału przygody łwoiey wielką [...] łafkę ktorą V M. ra- czył ku mnie okazać [...] ktorą to miał bych łprawnię [!] z powinnołci na rołkazanie łłufznie á dołtatecznie (gdyby iedno moia połługa ktemu godna była) zawždy odłługoważ [!]. *BielŻyw nlb* 3; *GlabGad* L; Y rzekł Abráhám ku Bogu o dołfyczeby/ gdyby tylko żył Izmáel podłług woley twoiey [*Utinam Ismahel vivat in conspectu tuo*]. *BibRadz Gen* 17/18; Wiele ich ieft/ coby bárzo rádži bez tych łowitołci byli/ gdyby tylko ku łwemu práwu przyłzli *ModrzBaz* 96v, [38]; *CzechEp* 12; nie byłoby trudno Polakom potráfic w to włzyłtko/ gdyby iedno obaczyć w tey mierze niedołtátki łwoie chcieli *GórnRozm* H3; o piełze łácnoby było/ gdybychmy iedno chcieli á ćwiczenie przyłtąpiło. *VotSzl* C.

»jedno gdyby« (1): w troy nałob wczáły łwe v mniebyłcie mieli/ Iedno gdybyłcie łámi ktemu łie mieć chcieli. *HistLan* D2v.

Z trybem oznajmującym w zdaniu nadrzędnym [w tym: w antepozycji (2), w postpozycji (30), w interpozycji (3)] (35) : *RejRozpr* D2; Bo gdy bys ty chciał nieboże Włzyłtko łie łtác dobrze może *RejJóz* E; *RejKup* k3; *MurzHist* I2; Wyęcey łobye dziłia drugi na tym łamánym łwyecye waży gromády pyenyędzy/ gdyby ich kupámi náliczył/ niżeli rozum łyná łwego *GliczKsiąż* M2; A tákieć Więc biełiády nic nie záwadzáią/ Gdy łie na nie poczłiwi połpołu łchadzáią. Gdyby przy dobrej myłli wždy ćwiczenia były/ Aby łie dármno czáły márnine nie tráciły. *RejWiz* 17v, 74v, 75; *BielSpr* 71 v; *CzechRozm* 207v; *ModrzBaz* 67, 80v; *SkarŻyw* 484; *CzechEp* 28; *ArtKanc* P3v.

Połączenia: »gdyby tylko, jedno, jacy« (11 : 7 : 2): Ludzie zuphaly [...] ich zadni łtrach nierułzy Kałdy łobie dobrze tułzy. Ani łmierć/ ni potępienie Gdy by iedno miał gimienie. *RejKup* f3; *GliczKsiąż* C3; Bo przemienić łobie imię albo przezwiłko/ gdy by to yedno krom zdrady włzelakiey było/ kaźdemu wedłług praw wolno ieft. *KwiatKsiąż* A2, P3v; *RejAp* 132v; *RejPos* 189; czemu nie włzech rádłzey ziem nałznych łłow używamy/ gdyby iácy nie nazbyt grube były? *BudBib* c, 3.Reg 8/25; Bo iákie iym kolwie księgi do rąk przypádną/ (gdyby ie tylko Biblią/ albo nowem tełtámentem zwáno) bezpiecznie ie czyłtáią *BudNT przedm* 6, *przedm* b8; *KarnNap* C3; *ModrzBaz* 59, 89v; *StryjKron* 672; *WerGołc* 255; *Paprup* C2; oyćiec máiąc łyny/ gdy po máłce ich drugą żonę poymie/ nie bęđdzie powinien [...] łynom twym częłci dźiedziczný náznáczyc/ gdyby tylko rozprółzcą dóbr nie był [*dummodo dissipator bonorum non existat JanStat* 557] *SarnStat* 588 [*idem*] 631, 884; *SiebRozmyłł* D4.

Zdanie podrzędne wprowadzone przez spójnik „aby” [w postpozycji] (2) : Wolę ábył miał oycem Therłytę łzpetnego/ Gdybył łię męłłtwem vdał w Achillełá cnego *ModrzBaz* [41]v; *CzechEp* 55.

b. *Wyraża stosunek warunkowo-wyłczający; zdanie nadrzędne zawsze w trybie oznajmującym: chyba; nisi JanStat, Vulg; donec Vulg [zawsze w postpozycji] (9)* : Kaźdy páłterz winien ieft czału przełłádowánia y nie- bełpieczeńłtwá miełłzkác przy łwey trzodzie áż do łmierci. Chybáby onego łámego łzukano y przełłádowano/ á nie trzodę iego: ábo gdyby go wzgárdziłá trzodá iego. *WujNT* 349.

Połączenia: »aliż gdyby« (1): Coś my dopuścili zakładu summy wielkiej żydom/ tedy takowy zakład nie ma się ściągac ani ma być dan na iednę perfonę/ aliż gdyby się miało zburzyło na żydy. *UstPraw* I4v.

»aż gdyby« (3): żadna zaś niemogła wnieść do Krola/ aż gdyby Krol chciał *Leop Esth* 2/14; więcej nie będę ieść tego/ aż gdyby się wypełniło [*donec impleatur*] w krolestwie Bożym. *WujNT Luc* 22/16, *Luc* 22/18.

»jedno gdyby« (4): do vtráconey ziemię przyść nie mogą/ iedno gdyby ich do niey Mefysz doprowadził. *CzechRozm* 121; *SkarŻyw* 14; [*pozwanemu*] dilacia inaczey nie ma bydz dopuŕczoná/ iedno gdyby kto iego imieniem zá przyczyná prawdzíwéy niemocy iey žádał. *SarnStat* 662 [*idem*] 935.

c. *Z odcieniem modalnym optatywnym w receptach i zaleceniach lekarskich; zdanie nadrzędne z trybem oznajmującym [w tym: w antepozycji (25), w postpozycji (1), w interpozycji (4)] (30)* : Gdy by tego ziela pragnący człowiek maŕtikował, oddala pragnienie *FalZioł* I 38b; Ten korzeń gdy by wwarzył á dał pić/ fen twardy á mozgowi ŕzkodliwy czyni. *FalZioł* I 87d, I 52d, 63a, 83a, 112b, 116a (14).

Połączenia: »gdyby ... tedy« (15): gdy by się kthory człowiek thym okadzył: tedy zgrzythane zębów mieć będzie. *FalZioł* I 40b; Popiół z oczu gich ŕpalonych gdyby z białkiem zmieszawszy w oczy wpuŕcił/ tedy wzrok naprawia. *FalZioł* IV 26c, I 39b, 24c, 34d, 35a, 53b (15).

»a zwłaszcza gdyby« (1): Chęć ku iedzeniu daie, A zwłaszcza gdy by kto wczinił ŕzałŕzę ŕtey wodki á ŕtro- chą pieprzu y oczta *FalZioł* II 12b.

d. *Wprowadza dodatkową uwagę, luźno związaną z całością zdania; si Vulg [w tym: w antepozycji (1), w post- pozycji (2), w interpozycji (7)] (10)* : Nuż gdy bych chciał wŕpominac ci Czo w cznotach ŕtali Y w nawiętŕzych przygodach nicz się nie lękali *RejJóz* F7v; Moim zdánim do małżeńtwá gdyby kto vmyŕlił wnye wŕtápić/ wylkyego á zbytnyego bogáctwá nyetrzebá *GliczKsiąż* Q; *Aduocatus*, gdy byś chciał práwie wyłóżyć/ y wedle práwá Cefárskiego/ nieieŕtci Woyth, ále *Patronus seu defensor caufarum GroicPorz* cv; *CzechRozm* 164; on nie tylko tego nie czyni/ żeby nieprzyacioły ŕwe miłować miał (gdyby y to prawdá byłą żeŕmy my I. M. nieprzyaciele) ále się iezcze na niewinne tak bárzo ŕierdzi *CzechEp* 19, 71, 173, 252, 265; wiedzá wŕzyŕcy Zydowie/ będąc mię ŕwiádomi z dawná (gdyby ŕwiadczyć chcieli) iż według napewniefzy ŕekty nabożeńtwá náŕzego żyłem Pháryzeufzem. *WujNT Act* 26/5.

B. *Wprowadza zdanie czasowo-warunkowe wskazujące na okoliczności, w jakich realizuje się treść zdania nadrzędnego: w razie, na wypadek; cum, si PolAnt, Vulg, Modrz, JanStat; posteaquam, quando Vulg; dum JanStat (690)* :

Z trybem warunkowym w zdaniu nadrzędnym [w tym: w antepozycji (51), w postpozycji (20), w interpozycji (18)] (89) : *BierEz* K, N4v; *BielŻyw* 46, 65; *RejPs* 77v; Iozeph pyta czo by theż rzekli gdy by się wrocił *RejJóz* O6v; *RejKup* 17v; Krolowa rzekłá á gdybys miecz miał cożby wczinił *HistAl* L8, L8; *MurzHist* S4v; *MurzNT* 103v; *Diar* 40; *GliczKsiąż* D2v, P6; *GroicPorz* qv; *Leop* 1.*Joann* 2/28; *OrzList* hv, i2v; *RejFig* Dd2, Dd5; *RejZwierz* 64, 69; *OrzRozm* L4, S3; gdyby przed nim kto ofiarę czynił ŕtoiąc ku połnocy/ mogłby pátrzyć do domu ŕwiętego. *BielKron* 33v, 311; *KwiatKsiąż* N3;

Cobyśmy z tákowym Tyránnem (gdyby go Pan Bog na nas przepuścił) łobie poczęli *OrzQuin* S2, S2; *SarnUzn* Fv; *RejAp* 194v; *GórnDworz* Ee5; A gdybyś też wźrzał gąłás cirniową ábo głogową/ á oną wyroflá s pięknego krzaká winnego/ á vkażálá márne iákíe kwiecie na łobie/ izażbyś iey nie odrzezał *RejPos* 172, 19, 68, 111v, 132v, 146v (15); *RejZwierc* 136, 166v, 170v, 185v, 188 (7); *BielSpr* 69v; *BudBib* c2v; A gdy by o co pozwan/ łąd by mu fólgował *MycPrz* I B2, II A3, C3; Odpowiedź moia gdy by mi z nimi przyšlo mowić tháka by byłá *CzechRozm* 103, 3v, 69, 115v, 175, 206 (9); *PaprPan* C4v, I2v, N, Q3, S3 (9); Bo gdyby nieprzyiaćiel/ czego Boże vchoway/ woiował [*Hoste enim ... grassante Modrz*] á nałze pośiađał/ niemiałby żadnego baczenia ták na świetłkie iáko na duchowne. *ModrzBaz* 139, 17, 22, 35v, 47v, 50 (11); *SkarŻyw* 141, 202, 278, 337; *CzechEp* 14, 62, 64, 101, 132; *WerGość* 247; *BielRozm* 7; *GrabowSet* C3, S; *OrzJan* 15, 130; *WujNT lac* 2/2; *WysKaz* 40; *SarnStat* 111, 954, 985; *GrabPospR* K4, Mv, N; *SkarKaz* 386b; Ktorych zamkow ftrzeż łam Pánie Boże á racz bronie od Pogan: bo gdyby fię im/ vchoway Pánie Boże/ w ręce dołtály/ lepieyby ie oni fortifikowác y opátrowác vmieli *VotSzl* F, E3; *CiekPotr* 37, 72; gdyby kto łpytał: iáko to kroleństwo zowia? odpowiedziećby každy mógl: Káplánłkie. *SkarKazSej* 677b; Gdyby ták w polu/ boday mię vbito/ Potłukłby żyto iáko grad iáki tą Lácina fwoia *KlonFlis* H3v.

Połączenia: »gdyby ... natychmiast« (1): Tá rzeká [...] ták prętko bieży/ iż gdiby kto wźzedł w nię/ nátych- miałby prętkościa iey był pochopion *HistAl* F.

»gdyby ... tedy« (4): GDyby fie mnie kto rádził iákoby dobrego/ Człowieká miał stanowić/ we wźzech łpráwach iego. Tedybych mu wyłtáwił/ tego Spytká cnego *RejZwierz* 61 v; *OrzRozm* D3; *MycPrz* II B2; gdybyłmy to/ czego Boże vchoway/ vczynili/ tedyby to było *irritum et inane*. *SarnStat* 15.

»gdyby ... to wtenczas« (1): A gdyby iuż z onego vrzędu wyłtáli/ toby w ten czás/ ielliby ktory na vrzę- dzie wyłtápił/ niechayby był karán. *ModrzBaz* 91v.

Spójnik „gdyby” poprzedzony innymi składnikami wypowiedzenia (2) : *RejPos* 111v; w łpomni na grzełznego Hieronimá/ ktoremu gdy by Pan Bog dał obierác: wolał by łuknią Páwłowę z wysługa iego/ á niłzli krolewfłkie odzienie *SkarŻyw* 52.

Z trybem oznajmującym oraz rozkazującym w zdaniu nadrzędnym [w tym: w antepozycji (281), w postpozycji (70), w interpozycji (52)] (403) : *BierEz* Lv; a iakoż tedy będzieś mógl wieczné męki znofitz/ gdy by na nie był łkázán [...] gdyż teraz tako malá męka tak niecirpliwe⁸⁰ cie czynij *OpecŻyw* [192]v; *OpecŻywPrzedm* C3v; A dla twoiey zbytniey zimnołci iako iad zabija gdi bygo ktore zwierzę miało pożywac *FalZioł* I 34d; Gdyby fie kto oparzył á bębele fie zdziałaly á pothym gdyby fie ty bębele łprzepukały/ łetrzy tę łkorę na proch á zmiełzaj z białem kadzidłem á tym połypuy. *FalZioł* I 116a, I 4c, 6a, 9d, 19a, 33d (53); ani tim ma łzafowaé porucznik (gdyby kthora łirothka vmarła) na kogo ten dział ma łpałć. *BielŻyw* 7, 77, 110; *BielŻywGlab nlb* 14; *GlabGad* F3v, 17v; *MiechGlab* 3, 54; *KłosAlg* Fv, F2, H2v; Wnuczczę przerzeczoney Anny starey nyewiasti gdi bi dorosła a za mąż chciała yłcz, za dobrym a cznothlywym rząndzenyu iey poliecił y roskazał dacz pyenądy dwieszcze złotich. *MetrKor* 59/76; *RejPs* 102v, 107v; *ComCrac* 19v; *LibLeg* 11/161v; *SeklKat* M3; *RejKup* g4v, o5, P; *HistAl* E5, Gv, I7, M4; *MurzNT Matth* 12/11, *Luc* 6/22, k. 78v; *Diar* 41, 81; odrzekł fie potym nigdy gdiby ktho łyłłfál albo widzyał/ nye kárác. *GliczKsiąż* G5, D3, G3, N4v, O8v, P3; *LubPs*

A3, dd6v; *GroicPorz* e2v, g4, h2v, mv, m3 (9); Ale gdyby cie też wiodł do czego márníego/ Coby miało obrużyc wołą Pána twego/ Tegoś słuchác nie winien *RejWiz* 189, 7, 71, 145v; Gdybyś wżrzał potwarzy niedośtátecznych ludzi/ á bezpráwne sády/ áno fie przewraca sřprawiedliwoř w źiemí: nie dziwuy fie tákowym rzeczám. *Leop Eccle* 5/7, *Lev* 2/4, *Num* 6/21, *Deut* 25/5, 30/1, 4, *Esdr* 16/13 (11); Sláchtý y duchowní sá wolní od wřzelkiego cłá/ gdyby co řwego włáfnego przedawali *UstPraw* Ev, Av, B3, C3, D2, F2v (11); *RejZwierz* 91; *BibRadz Lev* 15/13; *BielKron* 9v, 44v, 214v, 434v, 463v, 465v; *KwiatKsiąz* M3; *OrzQuin* Hv; Gdyby kogo ziađł pies wściekły Albo robak iádowity/ Z rákow rzecznych mięśo wydrzy A czyście ie zmlékiem zetrzy/ Dayże to pić ránionému *SienLek* 154, 32, 48v, 56v, 60v, 81 (20); *RejAp* [169]; *GórnDworz* L3v, V6; *RejPos* 144v, 165v; Ano gdyby fie był chciał z mieřkiem obráchowác/ Bárzo w nim wielkie puřtki mogę rzec pachnęły *HistLan* D3, E; Iáko páná przeřtrzegác z vporu/ ábo gdyby práwá gwałcił poddány m sřoim. *RejZwierz* A6, 44, 83v; *BielSpr* 24, 31, 65; Czáfu potreby/ to ielt/ gdyby dźieciátko chore bárzo było/ y niewiáľtá okrzćić może *WujJud* 169v; *RejPosWstaw* [110²]v; Nikanor [...] wráđził iřz fię na nie miał tárgnac w dźień odpoczynienia/ gdyby fię na więcey vběpieczyli *BudBib 2.Mach* 15/1, 2, *Par* 6/29; *MycPrz* I B3v; *BudNT Ioann* 3/12; *CzechRozm* A8v, 28v marg, 29, 104, 154 (14); *PaprPan* C; *ModrzBaz* 24v, 84; *SkarŻyw* 206, 294 [2 r.]; *ZapKościer* 1580/10v, 1585/57v, 1586/63, 1588/75, 84; *CzechEp* 100; *CzechEpPORz* *3v; *NiemObr* 5; á czemuřz ich nie żáľuiecie ták/ gdy ie wieźľza/ iáko ich żáľuiecie/ gdyby o zábicie mieli dáć gárdľo? *GórnRozm* E3v; *GostGosp* 12, 22, 36, 42; *Phil* D4; *GrabowSet* C; *WyprPl* C2v; *WujNT Matth* 12/11, *Ioann* 6/62, s. 256, 332; A Gdyby przypáđľo *Iterregnum*, pan Podřkárbi y Deputáci tego řkárbu pořpolitęgo pieniádzmi nie máia řzáfowác/ iedno zá wiadomořciá y rořkazánięm Rad Koronnych *SarnStat* 365, 35, 70, 181, 426, 436 (25); *SiebRozmysľ* [A3]v; *GrabPospR* L2 [2 r.]; Gdybym ia chciał o tobie robić podeyřzeniem, Zeř onęgda z kořciołá porwał kielych złotý [...] Iáko mi tego zbroníř *CiekPotr* 7, 43, 71; *GostCast* 60.

Poľáczenia: »gdyby ... tedy« (110): *MetrKor* 34/134, 38/502; gdi by miedźi wężem poľoźił z iedney řtrony ogień a z drugiey řtrony iefion / thedy wáź daleko woli w ogień w bieżeć niźli w iefion *FalZiol* I 53d, I 13d, 21b, 30b, 34d, 40d (45); *GlabGad* B4v, D4; *KľosAlg* F2; *LibLeg* 6/115v, 116, 156v; *SeklKat* Y2v; *ZapWar* 1548 nr 2668; *MurzNT Luc* 13/25; pľod gdyby fie odchował tedy potym leci gdyzeby chcyáľ/ o co nie sámyec albo sámicá dbác nye bęďá. *GliczKsiąz* Q3; *GroicPorz* ff4v; *Leop Judith* 6/13; gdyby ktho sřoim dowcipem obrociľ rzekę która grániczy inřzem ľoźilkiem po sřwey dzyedzinie/ tedy ona rzeká ma być gránicá *UstPraw* Iv, A, Bv, B3v, B4v [2 r.], D3 (21); *BibRadz Gen* 46/34, *Num* 30/8; *SienLek* 178; *RejZwierz* 56v, 73, 196v; Gdyby też niebo zámknione było/ á nie było by dźdźá przeto iź zgrzeľzyli tobie [...] Tedy ty wysľuchay *BudBib 2.Par* 6/26, 3, *Reg* 8/33, 2, *Par* 6/24, 32; *CzechRozm* 2v, 151, 246v; Gdy by teľz ten mlynarř czo przykopal Roly do mlyna: tedi yedno do trzeczyego řzyta *ZapKościer* 1588/77, 1584/43, 1585/61, 62, 1588/75, 1589/85, 1595/89; *ActReg* 17; *GostGosp* 48; GDYby fie do nas pánóm Rádóm ziaćhác tráfiľo/ dla iákich řpraw koronnych: tedy z nimi nie mamy nic řtánowić/ coby řýmowi y řtánóm koronnym naleźáľo. *SarnStat* 34, 624, 700, 846, 869, 1053 (9).

»gdyby ... to« (1): A gdyby fie iáľ [*Cerberus*] gonić/ to pewnie do iámy/ Ale iřcie nie z Liřem/ lecz s sámymi pány. *RejWiz* 162v.

»gdyby ... wnet (a. hnet)« (3): *GliczKsiąż* E4; gdyby fie on pierwłzy roznemogł [...] álbo zabit był/ wnet ná iego mieyfce drugi zarázem ftanáł *BielSpr* 6v; gdyby ktho wyrzawłzy białą głową [!] nierządnie fie ku niey miał [...] tu hnet każdy táki powłcięgác ma onę dobywájącą fie požądliwość złą *RejPosWstaw* [110²]v.

»wtenczas (a. natenczas) gdyby, natenczas ... gdyby« (5 : 1): Cirpliwołc ielt odpufeic w ten czas gdyby fie mógl pomłcić. *BielŻyw* 96; *GliczKsiąż* Q3v; *BielSpr* 34v; Bo nawięcey ná ten czas z pámięci ludzkiey wypada/ gdyby/ wzywájąc dobrodzieyftw iego/ mieliby wczciwość wyrządzać Bogu który im w tym folguie. *CzechEp* 87; máią [kupy koronni] odpowiedác Zakonowi z téy dani tylko na ten czas: gdyby fie przydáło/ żeby z fwémi máiętnościami włánnémi płynęli zá morze. *SarnStat* 1111, 1074; *VotSzl* E4v.

»a zwłaszcza gdyby« (3): ielt dobra w każdej bieguncze á zwłáfcza gdyby iuz kto miał w lelitach fwogich rany *FalZioł* II 4c; *LeovPrzep* Av; A więcze mi fie też nie godzi/ kogo inłzego bronieć [...] á zwłáfczá gdybych go obronieć y porátowác mógl? *CzechRozm* 245.

Spójnik „gdyby” poprzedzony innymi składnikami wypowiedzenia (26) : takowi gdyby w niemocz w padali czału zimnego/ rychley fie zgoij niż czału letnie⁸⁰. *FalZioł* V 54, I 149b, III 30a, V 71v; *KromRozm* III L8; *GliczKsiąż* G3; w tákowey grze kofterney y w inłzych gdy by kto przegrał konie y inłze rzeczy/ Rękoymia áni iłćiec niema być poćiągnion práwem *UstPraw* B3, B4v, Kv; *BibRadz Mich* 5/8; *RejAp* 78; *PapPan* Aav; *CzechEp* 77; *WujNT Luc* 17/7; O czym gdyby do nas áppelláciá vroflá/ nie omiełzkánie rozłádek náłz wczynimy. *SarnStat* 272, 35, 70, 181, 890.

Połączenie: »gdyby ... tedy« (5): *MetrKor* 34/134; ZŁodziey gdy by kogo powołał/ y śmiercią fwą zápie- czętował: thedy powołańy może lye odwiełć fwoią przyfłęgą *GroicPorz* hh3, 114; *CzechEp* 268; *SarnStat* 425, 1204.

Zdanie nadrzędne wprowadzone przez spójnik „by” lub złożony z partykułą -by w drugim członie [w tym: w antepozycji (52), w postpozycji (40), w interpozycji (44)] (136) : Gdyćby kto czego pożyczyl/ Pátrz by mu to ná czas wrocił *BierEz* G, F4v; gdiby łaski pana Szczeńciá doftąpił/ aby bez onych dobrych mężow rady [...] nitz nieczynił *ForCnR* C2; *BielŻyw* 27; *GlabGad* E7, F3, M2; *WróbŻołt* Q4; wielgie skarbi daye riczerftw fwemv abi bily gotowy gdj bi ych Krol ye⁸⁰ M obellacz raczil *LibLeg* 10/155, 10/122v; A prósbá iego/ gdy by czego kolwiek profil ił by mu fie zawnždy opák obrociłá *RejPs* 163, 118; *ComCrac* 11v; *ZapWar* 1548 nr 2668; *RejKup* b5v; *MurzHist* L3v; *MurzNT Ioann* 13/19; Odpufzczamy winowáycom/ Bądź ftátecznym bądź zufálcom Aby też nam odpufćili/ Gdybyfmy fie zádłużyli *BielKom* E7; *GliczKsiąż* C, D6, N5, P3, P5; *LubPs* V5v, Z, Z6; gdyby fie Pan tu ná lud rozniewał/ A on fie ná to mieyfce tu płáčliwie zbieżał/ Profząc o miłofierdzye/ áby fie zmiłował *RejWiz* 184, 129; *Leop Ps* 2/13, *Ioann* 13/19; Tedy Abfálom rofkazał słuźebnikom fwoim/ áby pilnowáli Amnoná/ gdyby podpiwłzy był dobrej myfli *BibRadz* 2.Reg 13/28, *Gen* 18/19, 2.Mach 2/2, I 348d marg; *BielKron* 209, 332v; *RejAp* 99; *GórnDworz* C5, G; *RejPos* llv, 142v [2 r.]; *BiałKat* a2v; *RejZwierc* 10v [2 r.], 37, 81, 187v, 188; *BudBib* 2.Mach 2/2; *MycPrz* II B2; *BiałKaz* G2; ábych potym fam gdyby fie co tákiego trefiło vmiał też ná to odpowiadác *CzechRozm* 147, 2v, 69v, 197, 223v, 235v (8); *ModrzBaz* 130; rofkazał kościelnym odzwiernym/ áby Cefarzowey do kościołá/ gdyby przyfłzá/ nie pułzczáli. *SkarŻyw* 88, 48, 279, 338, 496; *StryjKron* 380; *CzechEp* 53, 134; Bo

niewiem ábyś y W. M. íam/ gdyby kiedy čás był czytác ie/ mógł to pochwalić *CzechEpPorz* *3v; *OrzJan* 30, 84 [2 r.]; *WujNT Luc* 14/29, 2.Cor 9/4; *WysKaz* 41; ABy przez niewiádomość nowéy wftáwy kto nie był omylon/ gdyby co przeciwko wftáwie czynił téy/ któraby nie była ku wiadomości wftzech przywiedzioná *SarnStat* 50, 967, 1216, 1236; *SiebRozmysl* C; *CiekPotr* 85.

Połączenia: »potem gdyby« (3): áby [...] bráli ímyálość á bešpýeczność mowyenya/ żeby potem gdyby íe tráfiło álbo do Krolá/ álbo do yákyego Kíázęcyá [...] rzecz myeć/ ímyele y bešpýecznye íobye poczýnác mogli *GliczKsiqz* K7, F2v; ćwiczą íye ná wycierpienie rozmaitych mák/ áby potem gdyby byli poimáni/ mocne męki wycierpieli *GroicPorz* ii3v.

»tedy gdyby« (1): otrok [...] zawfze ciepleyŝy íeft niŝli wízelka niewiafta nagoręftza zdrowa, chyba tedy gdyby chora była *GlabGad* D4.

»a to gdyby« (1): żeby íię y ten vznał/ y krzywdzenia drugich poprzeftał: á on teŝ twoiey niewinności ŝwiá- dectwo máiac/ sftąd íię poćiefzyć mógł. A tho gdyby íię co trefiło/ około rzeczy temu docześnemu żywotowi ŝlúŝących. *CzechEp* 4.

»gdyby ... wtenczas« (1): áby gdyby owdzie Wołofza/ tu Niemcy/ ztąd záíię Polacy w koło w Węgrzéch Turká otoczyli/ w ten čás dopiéro przybydŝ mógł íam Pan Bóg *OrzJan* 107.

a. *Bez zdania nadrzędneho w tytułach i spisach treści* (16) : Gdyby kto był okarmion íadem morzkiego zaiacza. *List*. 55. *Cap.* 82. *FalZioł* *2, + 2, *4 [2 r.], V 29, 109 (8); *SienLek* 167v; Gdyby kto ná Zydá íe ieno rzucił gwałtownie. *SarnStat* 245, 245, 424, 534, 784, 1245.

Spójnik „gdyby” poprzedzony innym składnikiem wypowiedzenia (1): Macicza gdyby nadoł zefzła. *List*. 60. *Cap.* 92 *FalZioł* I ++4v.

b. *W porównaniach, zdanie podrzędne staje się drugim członem porównania; si Mącz; quam si Modrz; quemadmodum PolAnt* (38) :

Z trybem warunkowym w zdaniu nadrzędnym [zawsze w postpozycji] (5) : *FalZioł* II 2b; á rownieby ták było/ iáko gdyby nogi lekce ważyły oczy/ przeto íŝ niemogá chodźić *ModrzBaz* 57v, 73v; Y Doctorá tego/ ktoryby miáfto lekárftwá dał choremu trućiznę/ írozeyby práwo ŝkárác miáło/ niŝ gdyby dobywŝy broniey/ iáwnie człowieká zábił *GórnRozm* B4v.

Połączenie: »jedno gdyby« (1): choćby haeretykowie cudá czynić mogli/ wŝákżebyfmy im przeto nie mieli wíęcey wierzyć/ íedno gdyby żadnych czynić nie mogli. *WujNT* 104.

Z trybem oznajmującym w zdaniu nadrzędnym [w tym: w postpozycji (31), w interpozycji (1)] (32) : *BielŻyw* 130; *MurzHist* 0; *BielKron* 204; Mihi constat carius quam si in foro emissem, Wíęcey mię ítoyi/ niŝli gdybych był w kramie kupił *Mącz* 418a; *GórnDworz* M8v; *BiałKat* 71; *RejZwierc* 26; tedy rozerwał (ony) powrozy/ iáko gdyby (kto) rozerwał powrozek zgrzebny [*quemadmodum rumpitur filum*] *BudBib Iudic* 16/9; Ale mimo to/ tá mowá twoiá/ tákowá rownie íeft/ iáko gdybyś teŝ ták mowił. *CzechRozm* 215, 85, 231; *ModrzBaz* 1v; *OrzJan* 135; nakłady [...] ná kościoły/ zdádzą íię haeretykom próŝne y ŝzkodliwe: ábo wŝdy nie ták pożyteczne/ iáko gdyby ná vbogie były obrocone. *WujNT* 114, 114, 710; Pan Bog [...] dáleko wíętfzú rádościú y wćiechú wnétrzną náfyca y ochładza/ wybránych twoich fercá/ á niŝeli gdyby wŝyfktiego ŝwiátá ŝkárby y roŝkofzy mieli. *WysKaz* 8; *CiekPotr* 18, 32; *PaxLiz* B4.

Połączenia: »tak ... jako gdyby, jako gdyby ... tak« (8 : 2): *MurzHist* K4; Tak iest kroleŹstwo BoŹe/ iako gdyby człowiek naŹięnię wrzucił w Źięmię i vlnął *MurzNT* Mar 4/26; Iako gdyby nálezione było [*Quomodo si inveniatur*] Źiarnko w gronie/ y rzeczonoby: Nie pfuj go ábowiem błogofławienie iest: ták vczynię [*sic faciam*; dla flug moich/ że nie zátrocę wfiŹtkiego *Leop Is* 65/8] *OrzList* i2; *BudBib* cv, 2.Reg 16/23; Co ták być moŹe/ iako gdyby ręká głowá fię vczynić chćiała *SkarJedn* 163; *CzechEp* 176; *GórnRozm* D4v; *WujNT* Mar 4/26.

»nie inaczej ... jedno (jako) gdyby« (5): Mnie fię zda/ że ci nieinaczej czyniá/ iedno iako gdyby nogi chćiały pátrzyć á vrzędu oczu vzywác *ModrzBaz* 45v; nie inaczej czyniá/ iedno gdyby do wielkiego mnoŹtwá ludŹi chorych iednego tylko lekarzá chćieli dáć *ModrzBaz* 92, 42, 58, 81v.

Zdanie nadrzędne wprowadzone przez spójnik „aby” (1) : Wfpomina Arifoteles ftará vftáwę Pittákowę/ áby pijáni/ ielli komu náłáiáli/ ábo kogo vbili/ ábo fię iednák nieprzyŹtoynie záchowáli/ cięŹey byli karáni/ niŹ gdyby to trzeŹwi vczynili. *ModrzBaz* 82v.

c. *Wprowadza zdanie precyzujące, w jaki sposób, przez co realizuje się treść zdania nadrzędnego; si Modrz, PolAnt (15) :*

Z trybem warunkowym w zdaniu nadrzędnym [w tym: w antepozycji (2), w postpozycji (3)] (16) : *GliczKsiąż* P3v; A ínadŹ by tu Powod nie bárzo íumnienia íwego obráŹił/ gdy by *in friuolis Appellationibus*, [...] ítronie ápelluiácy niechćiał wtym wiáry dáć *GroicPorz* bb2v; A thubychmy wielką krzywde vczynili Synowi gdybychmy mu to odięli Czo miał od wiekow *RejZwierc* 9v; A pewnie bym tym íámym wzgárdę przeciw niemu pokazał/ gdybym nigdy przed nim doległóŹi íwych ani opowiedał/ áni iego ná rátunek wzywał. *CzechRozm* 203v; A ty/ gdybyŹ íie ták ípráwować chćiał: nie cobyŹ innego dŹiałał: iedno Źebys íie Bogu íprzeciwiáł. *CzechRozm* 231v, 253; Mnieć fię zda/ że by fię tyráńŹtwu tym ípofohem zábieŹec mogło/ gdyby nie ci byli obráni ktorzi fię tego domagáią *ModrzBaz* 92, 10v, 140.

Połączenie: »a to gdyby« (1): Ale gdzieby to o cíeleŹnym Ieruzálem/ y zgromádzieniu rozumieć kto chćiał/ tedyby ten głupŹtwo po íobie wielkie pokazał/ á to/ gdyby íie ták bárzo ná cíieleŹne Ieruzálem ogládał *CzechRozm* 120v.

Z trybem oznajmującym w zdaniu nadrzędnym [zawsze w postpozycji] (3) : *RejPos* 201; Gdy zbuduięŹ dom nowy tedy vczyniŹ błank po kráiu dáchu twego/ á nie kładz krwie ná dom twoy/ gdyby kto ípadł z niego. *BudBib* Deut 22/8; Sá [...] dochody roczne/ náznáczone vbogim: ktore ielliby były mnieyíŹe [...] tedy ich trzebá tym ípofohem przyczynić. Naprzod gdyby kaŹdy viął nieco íwych nakłádow/ a zwłáŹczá tych/ ktore íię do zbytku [...] íklániáią. *ModrzBaz* [38].

Zdanie nadrzędne wprowadzone przez spójnik „aby” (2) : by potjm pánowie nie mienili ábych cie zábił/ gdybychći dał droŹdŹy pić. *HistRzym* 112v; *CzechRozm* 127v.

C. *Wprowadza zdanie czasowe (14) :*

a. *Zdanie czasowe uprzednie; cum JanStat, PolAnt, Vulg; postquam PolAnt (9) :*

Z trybem warunkowym w zdaniu nadrzędnym [w post] (1) : vkazałbych zbotwiáłą y zgnoioną íuknią/ ktorą trzáńnáwŹy/ gdyby fię w perzyny rozlećiała/ mowiłbych do was *SkarKazSej* 705b.

Z trybem oznajmującym w zdaniu nadrzędnym [w tym: w antepozycji (2), w postpozycji (2), w interpozycji (1)] (5) : Tamći bęđzie płacz i íkrzytanię zębow gdy viirzycie (*marg*) gdybyŹcie virzeli (–)

Abrahama [...] i proroki wżyfłki wkroleftwie bożym/ a wás precz wyrzuconé *MurzNT Luc 13/28*, *Mar 4/29*; obowiązał fie ná to Krol Ie⁸⁰ M. Oyciec nářz/ gdybyfmy do lat zupełnych przyřzli/ iżechmy mieli przyřięęę wczynić *SarnStat 11*.

Połączenie: »potym gdyby« (2): Napierwey zakurzyć otworzywřzy okna y drzwi: piołynkiem albo Iałow- czem/ potym gdy by to powietrze z gmachu z dymem wyřzło: zawrzy zafię okna *FalZioł V 62v*; iefliby przyřzedřzy obaczył kápłan/ iż fie nie řzerzy zaráżenie w domu onem/ potym gdyby gi potynkowano [*postquam complanata est domus*; potym iáko z nowu był tynkowany *Wuj*] tedy zezna iż iefł czyřty *BibRadz Lev 14/48*.

Zdanie nadrzędne wprowadzone przez spójnik „aby” (3) : *FalZioł V 34*; A řmok on řtánął przed niewiařtą która miała porodzić: áby ziađł dziećię iey gdyby porodziła. *WujNT Apoc 12/4*.

Połączenie: »potym gdyby« (1): Tedy iá teř muři zepchać y zbořć, tak iakom o głowie powiadał/ aby potym gdyby wypuřciwřzy wilkořć: zklęfńęła, albo zćieńczawřzy: byłaby godną ku łącznemu wyřzciu. *FalZioł V 34*.

b. *Zdanie czasowo równoczesne; zdanie nadrzędne wprowadzone przez spójniki „aby, niechby” [w tym: w postpozycji (3), w interpozycji (2)] (5)* : NAprzod położywřzy rodzącą wznak/ głowę na doł řpuřć á nogi iey zdrugą połowiczą podnieřć [...] Thak iżby fie oną niepomykała: gdyby płod był wyciągan. *FalZioł V 33v*; áby czternařty y piętnařty dzień księżycá Adár zá řwięta przyięli/ á ná káždy rok gdyby ty dni przyřli/ wroczyřthą ćciá áby řwięcili á obchodzili *Leop Esth 9/21*; *SarnStat 1169*.

Połączenie: »wtenczas (a. natenczas) gdyby« (2): ktory ocyec řyná řwego chcyałby myeć orororá/ niechayby go ná to wyodł yeřćze wten czás/ gdyby w kolebce leżał *GliczKsiąż K2v*; *LubPs X3v*.

D. *Wprowadza zdanie przyzwolone; si PolAnt, Vulg; cum PolAnt (21)* :

Z trybem warunkowym w zdaniu nadrzędnym [w tym: w antepozycji (1), w postpozycji (1), w interpozycji (3)] (5) : *BierEz P3v*; Bo zły gdyby czás řwoy pewny wiedział/ pewnieby złym być nie przeřtał *RejPos 7v*; *SkarŻyw 364*; *OrzJan 82*.

Połączenie: »gdyby ... jeszcze« (1): gdybym řię Anyelřką pilnořciá y wprzeymořciá przez wřzyřtek czás řywotá mego gotował/ ábym raz tylko godnie przyiał ten nachwálebnieyřzy Sákráment/ iefzceby^m nie mógl duřze řwey ná wczczenie ćiebie [...] przygotować *LatHar 216*.

Z trybem oznajmującym w zdaniu nadrzędnym [w tym: w antepozycji (8), w postpozycji (2), w interpozycji (5)] (15) : Mořeřza i prorokow nieřłuchaia/ niewierząc téřz gdyby ktory zumarłych zařię wřtał. *MurzNT Luc 16/31*; Wniwecz ćię obroceř/ y niebędziefz/ á gdyby cie řzukano niebędziefz náleżione więcey ná wieki *Leop Ez 26/21*; *BibRadz Am 6/9*; gdyby zebrał wřzytek lud řwoy y s cudzemi pomocámi/ Perřow ty nie zwalczyřz iákoř zámymřli. *BielKron 124*; *BudBib Ps 46/2*; *CzechRozm 75v, 175*; *LatHar 6*; A teraz brácia/ gdybych przyřzedł do was ięzykámi mowiąc: coř wam pomoęę/ iefli wam nie będeř mowił ábo przez obiáwienie/ ábo przez wmięęnořć *WujNT 1.Cor 14/6*; Kto piřmu S. nie wierzy/ ten y wmarřym/ gdyby powřtáli/ nie wwierzy. *WujNT 260*, *Act 13/41*.

Połączenie: »gdyby ... (tedy) jednak« (4): á gdyby řię rzeká obrociła mocą řwá z řwego řthárego plácu inřzem mieyřcem/ tedy iednák ono řtáre rzeczyřko grániczy *UstPraw Iv, E3v, I2*; gdyby teřz kto/ widząc ták práwie na oko złořć iáką y niecnotę/ lub Pápieřá řámeřo/ lub teřz ktoreřo inřzego z przegolonych dworzan iego/ chćiał iá w nim řtrořować/ [...] Iednák záwřdy y ći řámi y inřzy

pochlebnicy ich [...] to wżytko/ nie tylko wyćieńczyli [...] ále się temu w brew íprzećiwiali *CzechEp* [385].

Zdanie nadrzędne wprowadzone przez spójnik „aby” (1) : wolna íeft od zakonu mężowego áby nie byłá cu- dzołożnicą gdyby ízłá zá ínśzego mężá. *WujNT Rom* 7/3.

E. Wprowadza zdanie przeciwstawne (6) :

Z trybem warunkowym w zdaniu nadrzędnym (1) : Ale gdybym ía też wyiechawśzy ná woynę ná rofkazanie Krolewśkie/ przedíę nikogo nie bíł/ gdyby drudzy bili/ á nád to bych y broniey nie miał: áá więcze bym zle wćzynił? *CzechRozm* 253.

Z trybem oznajmującym w zdaniu nadrzędnym [zawsze w postpozycji] (5) : *RejPos* 214; Wierny móżeli bes broniey ná woynę íechác z drugimi/ y nikogo nie bíć gdyby oni bili. *CzechRozm* **6, 253, **2; SRomotá kto odbieży w zły raz przyiaćielá/ Gdy by mu miał być w ten czás zá wćiełzyćielá. *RybGęśli* C3v.

2. Wprowadza zdanie podmiotowe; si PolAnt, Modrz Vulg; ut Modrz (55) : azażby lepiej było gdybych vmierał winnym będąc *BielŻyw* 55; *MurzHist* P3v; Co lepyey rodzicom yest/ yęśli gdyby íyná ná náuki do ízkoły dáli/ czyli gdyby w rzemyęśło. *GliczKsiąż* G5, G5v [2 r.], O4 [2 r.], Pv; *GroicPorz* cc4 [2 r.], mmv [2 r.]; *Leop ludith* 12/11; *HistLan* D3; Pożyteczniey íeft íemu/ gdyby żárná ośle włożono ná ízyie íego/ y wrzuconoby do morzá/ níżeli- by obráził íednego z máłych tych. *BudNT Luc* 17/2; *CzechRozm* 235v; Co íełłize karząc złodźieie nieruśza ná nie tá ginących ludźi ízkodá/ á czemu ná ruśząc má gdybyśmy mężoboyce tákże [!] karáli? *ModrzBaz* 28, 45v, 60; wielkieby było śwíętokráyftwo táíc y kráść ích przykłády bliznim: wielkaby byłá nie wdzięczność gdyby ích y Bogá w nich nie wychwałá. *SkarŻyw* A5v; *GrabowSet* T2v; *WujNT Luc* 17/2; *JanNKar* A4v [2 r.].

Połączenie: »to ... gdyby« (27): bo ízkárádáćby tho byłá rzecz/ gdyby íe kto wdał w náuki á ínich yákyey godności nye odnyoíl. *GliczKsiąż* N, P4; *GroicPorz* A4v; *RejWiz* 50; *BielKron* 201; *GórnDworz* Hh5; *RejPos* 21; máło ná to pomoże ábo nie/ gdybyśmy co dobrego czynili? *CzechRozm* 215, 49; A kto tego niebaczy/ íákoby to íprośná rzecz byłá/ gdyby niewiáfty chodźily w ízátách máło co níżey zá krok poniżonych? *ModrzBaz* 51; Bo to nieprzynośi zwierzchnemu Panu/ áni Rzeczypośpolitey pożytku/ gdyby lud pośpolity y przednieyśzi Pánowie zwyczáili íię nie mowić/ ani rozumieć/ íedno coby íię ích Pánu podobáło. *ModrzBaz* 81v, 34v, 44, 61, 75v, 124, 125v; *StryjKron* 722; *CzechEp* 65; *WerKaz* 300; v ná to wielką íromotá/ gdyby íię kto zá ínego níśli íeft wdáwać miał *GórnRozm* E4, D2v, F4v, H2v; *LatHar* 270; Toć íą potrzebne rzeczy/ bez nich trudná/ Rzecz w náśzych kraiaách y nie bárzo cudná/ Gdybyś íię co raz miał z odziema zwłóczyć/ Abo íe zmóczyć Byś miał obiezdźác co raz one ítoki [...] Abo żebyś miał co raz czekać lodu/ Lub ízukác brodu. *KlonFlis* C3v.

W zdaniu podrzędnym zapowiednik „co” lub „nie” z przydawką w stopniu wyższym (4) : *GlabGad* B7v; nigdyby mu íe nie mogło nie ítác pocieźliwśzego tu ná thym íwiece/ íedno gdybychmy w tym złym nábyciu íwoim/ ízukáli á náłłádowali woley á pomocy íego *RejPos* 72; A cobyh íą mógl ná íwiece gorśzego wćzynić/ íedno gdibych obelżył álbo sfáłśzował íwíęty ípráwiedliwość? *RejZwierc* 55v; *ModrzBaz* 49v.

3. Wprowadza zdanie dopełnieniowe; si *Modrz* (48) : wolę tak pracować/ A w prozycznym domu miełzkąc: Niż gdybych złęgo łąśiádá miał *BierEz* P3v; *BielŻyw* 46, 92; *RejPs* 125; *GliczKsiąż* E5; *RejWiz* 106v; *RejPos* 227v; Przełtaway ná máłym iákobyś thełz nawięcey miał/ ábyś nie łyłzał gdyćby ná oczy miełzkáne wymiátowano [*et improprium domus tuae non audias*]. *BudBib Eccli* 29/28; ani wam Bog dał zakonu/ ále nam: y nam go łłuchác y wedle niego żyć rofkazał/ á nie wam: oprocż gdybysćie do nas przyłtáli *CzechRozm* 82v, 68 [2 r.], 230v, 231; *ModrzBaz* [41]v; *ArtKanc* S; piérwłżęgo zapifu łummá y przeżyłki máią byđż waźniefłżé/ y naprzód iśdź/ wyiáwłży gdyby kto był *triennalis possessor* *SarnStat* 688, 642, 757, 760, 1196; *CiekPotr* 58; Lecż rzec ięłt naypilnieyłza/ záwłżze mieć zwierciádłó/ Skąd znác/ gdyby co łkázý/ vrodźie przypádłó. *PaxLiz* D3.

Połączenia: »to ... gdyby, gdyby ... to« (22 : 1): á tak aby łie kto niemyłil natym gdiby korzenia paluchoue⁸⁰ chciał pożywać furowo wmiáłto czebule/ acżkolwiek ięłt łłodki. *FalZioł* I 63b; *BierRozm* 22; *Diar* 36; Prawdác yełt iż gdyby bogátą poyáł łtegboby pożytek myáł *GliczKsiąż* Q; *GroicPorz* hh4v; *RejWiz* 25v; *OrzRozm* I3; ia miał bych to łobie zá wielką rzecz/ gdyby mi było wolno zá tą pogodą/ łłácheckiey powinności dofyć czynić *GórnDworz* Aa2; Iedno nie wiem bych łiołtry tym nie rozgniewáłá/ Gdibych w domu łwym łmierci dochowác cie chciáłá. *HistLan* D3v; *CzechRozm* A4, 162v; *ModrzBaz* 35v, 73v; mąłz Boży [...] fráłował łię o to/ gdyby vbodzy nie niewziáwłży/ odniść od niego mieli. *SkarŻyw* 498, 46, 88; żebym im w tym nie wierzył/ coby nie z łłowá Bożęgo przywodźili: ábo y w tym/ gdyby nie wedle łłowá Bożęgo mowili. *CzechEp* 139, 43, 65, 109, 235; [*Sqd*] ma iá [*winę*] łkazać iemu żeby łie káždy *in suo contineret officio*: okrom tego/ gdyby łie kto komu zápiłáł w Grodźie łtać y odpowiędác *SarnStat* 1149; *PowodPr* 83, *CiekPotr* 50.

»stád ... gdyby« (2): *CzechRozm* 233; coby łtád zá zárázá R. P. byłá/ gdyby Tárkwinius do Miáłtá był przywrocony *Phil* E2.

4. Wprowadza zdanie przydawkowe (14) :

Połączenia: »ten ... gdyby« (5): rozvmyemi yłchbi tha rzecz nyofłá nam zelziwołcz gdi bi pan Voyewoda them obiczayem dozifkac z na náłch łsprawyedlywołczy myal kthorą radzi zdooram volyam vczynymi *LibLeg* 11/161; Tym łpofobem [*miało by to być*] gdy by zárázem po łmierci zmárłęgo/ po ktorým Inwentarz ma być czyniony/ rzeczy były vrzędownie zámknione y zápieczętowáne áż do popifowánia *GroicPorz* ee4; Wyiáwłży z they przyczyny/ [...] gdyby kmięciá ciázano prze wyłtępek iáki Páńłki/ álbo gdyby kmiotki kłęto rok y łzelć niedziel o wyłtępek Páńłki *UstPraw* Fv; *Homicidia* záś *caufalia* tak dekláruiemy/ że tylko rozumieć łie ma w tym *cafus*, gdyby kto nie máiąc z kim przedtým *contentiones rixas, et odia* z przygody zábił człowieká. *SarnStat* 613.

a. Rozwija określenie czasu w zdania nadrzędnym (8) : *BibRadz* 2.Mach 15/1; naymnieyłżęgo czáfú nie opuścił gdy by złości łwey nie prowadźił. *Mqcz* 331c; Melchifedek był Ofiárownikiem Bogá náwyłżęgo/ bez ográniczenia czáfú ktorego gdyby łie vrodził y Ofiárownikiem zołtał *CzechRozm* 35; *ModrzBaz* 142v.

Połączenia: »on ... gdyby« (1): áby nam był pociechy iákiey zołtháwić nie raczył/ ná ony złe czáfý gdyby ná nas iákie łmętki/ łrołki/ á przelłádowánia/ przypáść miáły. *RejPos* 279.

»ten ... gdyby« (3): profylam [...] abych była czałz ten oglądala gdyby była dzyeuycza a panna fynd bozego poczała *PatKaz III* 152v; Też iest dobre to lekarftwo pić tego czału gdyby kogo wąż wkąfił. *FalZioł I* 151d; *RejAp* 146.

b. *W porównaniach zdanie podrzędne rozwija treść drugiego członu porównania (1)*: ftaniecie fie tak ochędożeni iáko fkrzydła gołębice gdy by ie ieffcze ktemu kto złotem y frebrem ofádził. *RejPs* 98.

** Bez wystarczającego kontekstu (7): Si recta saperet, Gdyby przy rozumie był. *Mqcz* 368a; Si maximum in discrimen venietur, Gdyby Więc wielką tego potrzebá byłá. *Mqcz* 481a, 267a, 444c, 475d [2 r.], 485d.

II. Zaimek przysłówkowy (2):

1. Zaimek przysłówkowy pytajny, wprowadza zdanie dopełnieniowe (1): A wydzacz pana wkarczmye pyaczego v Wroblyewey wdomu gdibi fpacz fchedl yego vipatrziwał *LibMal* 1548/145v.

2. Zaimek przysłówkowy nieokreślony: kiedykolwiekby (1): nye ináczey przeciwko nim máyá fie myeć/ yedno yáko then ktory gdyby yákyemu zacnemu/ poćiwemu/ byegłemu/ y dobrego záwołányá człowyekowi co tak kofztownego/ potrzebnego/ y pożytecznego zlecił á wręce poddał. *GliczKsiąż* N3v.

III. Partykuła nadająca zdaniu charakter życzenia: oby, żeby to; utinam PolAnt, Modrz (18): Gdyby ná ono pámiętał/ Com iá z młodu prze cię dziálał. *BierEz* N2; *RejWiz* 145v; *RejPos* 262v; Ano gdybychmy ná to po- mnić pilnie chcieli/ Iż ci co bogactw wiele y pieniędzy mieli/ Nie iuż to fá fzczeńliwi *HistLan* E3v; Gdyby ná wojnie dárł ieden drugiego/ Lecż báráná dra wżędy niewinnego *RejZwierc* 228v, 239v; Książey odpowiedáią: ná kmiecie y ludzi fwoie/ podatek (á gdyby wżdy nie więtfzy niżli przyftoi) w kładáią *ModrzBaz* 102v; *ZawJeft* 39; *Phil* C2; *WujNT Luc* 19/42.

a. Partykuła „gdyby” poprzedzona wykrzyknikiem (8): O gdyby káždy weźrzał z nas we wnątrz do fiebie/ Iáki tám márny robak vftáwicznie grzebie. *RejWiz* 53; O nieboracżku vbogi/ gdybyś to fobie rozważyć chciał/ iáko fzczeńliwy iest káždy/ tak iáko powiedáią/ kto fie cudzemi przeftzrega przygodámi. *RejPos* 196v; Y rzekł Abráhám do Bogá. O gdyby Ifzmáhel żył przed tobá [*Utinam Ismahel vivat in conspectu tuo*]. *BudBib Gen* 17/18; O gdyby ten mądry Hieronimá ś. rozfádek pámiętałi ci/ ktorzy dziś w tym rozerwaniu fłyfzą *SkarJedn* 111, 401; *ArtKanc* D8v; Ach gdyby Tych práwowládcow nálfzych lámych, dla ich więtfzey Vczćiwości chočia iuż y námurowánych Szubienicáeh wielzono. *CiekPotr* 78; Ach gdyby gdzie do chroftá/ rufza go ochotá. *KlonWor* 3.

Cf GDY, GDYBYĆ, GDYBYKOLWIEK, GDYĆBY, GDYKOLEBY, GDYŻBY, GDYŻBYĆ, GDYŻCIBY, GDZIEBY